

ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ

ಡಾ. ಕಬ್ಬಿನಾಲೆ ವಸಂತ ಭಾರದ್ವಾಜ

ಭಾರತೀಯ ಕಲಾಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವ ಸಂಗೀತವು ತನ್ನದೇ ಆದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಆಯಾಮದಿಂದಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಜನಜೀವನದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ. ಈ ಕುರಿತು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿರುವ ಲೇಖಕರು ನಿವೃತ್ತ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಅಷ್ಟಾವಧಾನಿಗಳಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಇವರು ಕಲೆ, ನಾಟಕ, ಯಕ್ಷಗಾನ ಮೊದಲಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಆಳವಾದ ಅರಿವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಖಂಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತುಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲಾಮೀಮಾಂಸೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಎಳೆಗಳು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವುದು ಅದರ ಅನನ್ಯತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ನಾವು ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳನ್ನು ಮನೋರಂಜನೆಗಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಮನೋವಿಕಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿ. 'ಕಲೆಗಾಗಿ ಕಲೆ' ಎನ್ನುವುದು ನಮ್ಮ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅನುಭಾವದ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎನ್ನಬಹುದು. ಭಾರತೀಯ 'ರಸ ಸಿದ್ಧಾಂತ'ವೆನ್ನುವುದು ಲೌಕಿಕಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಮರೆತು ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ್ಮಯಗೊಳಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ. 'ಭವ'ದಿಂದ ದೂರವಾಗಿ 'ಶಿವ'ವಾಗುವುದು ರಸಸೂತ್ರದ ಸಾರ

ಸರ್ವಸ್ವ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಅನುಸಂಧಾನವಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ವಿಭಿನ್ನವಾದರೂ ಅವುಗಳ ಆಂತರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನೋವಿಕಾಸದ ಉಜ್ವಲ ಕಾಂತಿಯಿದೆ. ಅವುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣ ಎನ್ನಬಹುದು. ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ವಸ್ತುನಿರ್ದೇಶನ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಸುಳಿದಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಭರತನಾಟ್ಯ, ಕೂಚಿಪುಡಿ, ಕಥಕ್ಕಳಿ, ಒಡಿಸ್ಸಿ, ಯಕ್ಷ

ಗಾನ ಮುಂತಾದ ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳು ಸಂಗೀತದ ಸಾಹಚರ್ಯ ದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆದುಬಂದಿವೆ. ಆ ಪದ್ಯಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಗಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಪ್ರತಿ ಫಲಿಸಿರುವುದು. ಕನ್ನಡದ ಪುರಂದರರಾಸ, ಕನಕದಾಸಾದಿಗಳು, ತೆಲುಗಿನ ತ್ಯಾಗರಾಜಾದಿಗಳು, ಮರಾಠಿ ಸಂತರು, ತಮಿಳು ಆಳ್ವಾರರು ಮೊದಲಾದವರ ಸಂಗೀತ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಸ್ತುತಿ, ಲೀಲಾಮಹಿಮೆಗಳ ವರ್ಣನೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಾಂಸಾರಿಕ ವೈರಾಗ್ಯ, ದಾರ್ಶನಿಕ ನೋಟ, ಜೀವನಮೌಲ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳು ಸರಳವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ನಿಂತಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸಹಜ ಸುಂದರವಿಲಾಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಹರಿವಾಣ

ನಮ್ಮ ಯಕ್ಷಗಾನ ಕವಿಯಾದ ಪಾರ್ಥಿಸುಬ್ಬ ಎಂಬವನು ರಚಿಸಿದ 'ಪಂಚವಟಿ ರಾಮಾಯಣ' ಪ್ರಸಂಗ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಸ್ತುತಿಯೊಂದು ಹೀಗೆ ಮೂಡಿದೆ:

ಹೃದಯಕಮಲವೆಂಬ ಹರಿವಾಣದೊಳು ದಿವ್ಯ
ಸದಮಲ ಭಕ್ತಿರಸದ ತೈಲದಿ |
ಪದುಮನಾಭನ ನಾಮವೆಂಬ ಜ್ಯೋತಿಯ ತಂದು
ಮುದದಿಂದ ಜ್ಞಾನದಾರತಿ ಎತ್ತಿರೆ ||

ಇದೊಂದು ಮನೋಹರವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪದ್ಯ. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಭೌತಿಕವಾದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾದ ಆರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವ ಅರ್ಥಸಂಪನ್ನತೆ ಇಲ್ಲಿಯಿದೆ. ಭಕ್ತನ ಹೃದಯಕಮಲವೇ ಹರಿವಾಣ; ಭಕ್ತಿರಸವೇ ತೈಲಧಾರೆ. ಹರಿನಾಮವೇ ಜ್ಯೋತಿ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಯೇ ಮಂಗಳಾರತಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಮಿಳಿನ ಭೂದತ್ತಾಳ್ವಾರ್ ಎಂಬ ಭಕ್ತ ಕವಿ ಹಾಡಿದ 'ಇರಂಡಾಂ ತಿರುವಂದಾದಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದ ಭಾವಾನು ವಾದ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಗಳೂ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಪೂಜೆಯಾಗಬಲ್ಲವು.

'ರುಕ್ಕಾಂಗದ ಚರಿತ್ರೆ' ಎಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹುದೇ ಆದ ಇನ್ನೊಂದು ಪದ್ಯವಿದೆ.

ಡಿಂಬ ದೇವಾಲಯದೊಳಗೆ | ಹಂಸ
ನೆಂಬ ನಿನ್ನನು ಭಕ್ತಿಯೊಳಗೆ ||
ತುಂಬಿದಜ್ಞಾನನಿರ್ಮಾಲ್ಯವ ತೆಗೆಯುತ್ತ |
ಸಂಭ್ರಮದೊಳು ಪೂಜಿಸುವೆ ನಿತ್ಯಾನಂದನೆ ||
ಪರಮಶ್ರದ್ಧಾನದಿಯೊಳಗೆ | ಮರೆ
ದಿರುವ ಚಿತ್ತದ ಜಲದೊಳಗೆ ||
ಸರಸಿಜಾಂಬಕನಭಿಷೇಕವ ಗೈಸುತ್ತ |
ಚರಣಭಕ್ತಿಯ ಗಂಧ ಭಜನಾಕ್ಷತವೀವೆ ||

ಇಲ್ಲಿ 'ದೇಹೋ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರೋಕ್ಷಃ ಜೀವೋ ಹಂಸಃ ಸನಾತನಃ' ಎಂಬ ಆರ್ಷೇಯ ಚಿಂತನೆಯಿದೆ. ದೇಹವೆಂಬ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಹಂಸರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಮಾನಸಪೂಜೆಯಿದೆ. ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ತೆಗೆದು, ಶ್ರದ್ಧೆಯೆಂಬ ನದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ತಜಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ, ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಗಂಧ-ಭಜನೆ-ಆಕ್ಷತೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಪೂಜಾಕ್ರಮ. ಅನಂತರ ಸಮಾಧಿಯ ಹಂತವ ನ್ನೇರುವುದೇ ಪುಷ್ಪಾರ್ಚನೆ. ಅನಂದಮಯಕೋಶದ ವಿಹಾರವೇ ಧೂಪಾರತಿ. ಉತ್ತಮ ನಡೆನುಡಿಗಳಿಂದ ಸಂಚಯನಮಾಡಿದ ಸುಕೃತಗಳೇ ಫಲಸಮರ್ಪಣೆ. ಆತ್ಮಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವುದೇ ಮಂಗಳ ನೀರಾಜನದ ಮಹಾಪೂಜೆ! ಭಾರತೀಯ ಅದ್ವೈತ

ವೇದಾಂತವನ್ನು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಯಲು ಆಲಯದೊಳಗೆ

ಭಾರತೀಯ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಸರಳವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ದೇಸೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದ್ಯವೊಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು.

ಬಯಲು ಆಲಯದೊಳಗೊ ಆಲಯದೊಳಗೆ ಬಯಲೊ
ಬಯಲು ಆಲಯವೆರಡು ನಯನದೊಳಗೊ
ನಯನ ಬುದ್ಧಿಯ ಒಳಗೊ ಬುದ್ಧಿ ನಯನದ ಒಳಗೊ
ನಯನ ಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡು ನಿನ್ನೊಳಗೊ ಹರಿಯೆ ||

ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಮಾಯಾಸ್ವರೂಪ ಎಂತಹುದು ಎಂಬ ತಾತ್ವಿಕ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಇಲ್ಲಿಯದು. ಆ ಮಾಯೆಯ ಒಳಗೆ ದೇವರಿಂದಾನೆಯೋ ಅಥವಾ ದೇವರೊಳಗೆ ಮಾಯೆಯಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕ ಈ ಚಿಂತನೆ ಮೊದಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಯಲು-ಆಲಯ, ನಯನ-ಬುದ್ಧಿ, ಸವಿ-ಸಕ್ಕರೆ, ಜಿಹ್ವೆ-ಮನಸು, ಕುಸುಮ-ಗಂಧ ಮುಂತಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಕೊನೆಗೆ ಅವರು 'ಉಸುರಲೆನ್ನಳವಲ್ಲ, ಎಲ್ಲ ನಿನ್ನೊಳಗೊ' ಎಂದು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶರಣಾಗುತ್ತಾರೆ. ನವರಸಗಳ ಕೊನೆಯ ಶಾಂತರಸ ಇಂತಹ ಪ್ರಪತ್ತಿಯ ನಿಲ್ದಾಣವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಗಹನವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಸಂಗೀತ ಕಲೆಗಳು ತಿಳಿಯಹೇಳುತ್ತವೆ. 'ವಾಸಾಂಸಿ ಜೀರ್ಣಾಂನಿ ಯಥಾ ವಿಹಾಯ' ಮುಂತಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ನಶ್ವರತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಪುರಂದರದಾಸರು ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿಯ ಹಾಡಿನ ಮೂಲಕ 'ಹಳೇ ವಸ್ತ್ರವ ಬಿಸಾಡಣ್ಣ, ಹೊಸ ವಸ್ತ್ರವ ನಿನಗೆ ದೇವರು ಕೊಟ್ಟಾನು' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಹಾಡಿನಲ್ಲೇ 'ಒಂದೇ ಹಕ್ಕಿ ಹಣ್ಣು ತಿನ್ನುತ್ತೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿ, 'ದ್ವಾಸುಪರ್ಣಾಸಯುಜಾ ಸಖಾಯ' ಎಂಬ ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಸೂಕ್ತಿಯನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸುತ್ತಾರೆ!

ಕನ್ನಡದ ಕೆಲವು ತತ್ತ್ವಪದಕಾರರ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಿಶುನಾಳ ಷರೀಫರಂತಹ ತತ್ತ್ವಪದಕಾರರ ಪ್ರತಿಮಾ ವಿಧಾನ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಬೋಧೆಗೆ ಹೇಳಿಮಾಡಿಸಿದ ಹಾಗಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳುವ ಹಾವು, ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ, ಕೋಡಗ, ಕೋಳಿ, ಚೇಳು, ಮುದುಕಿ ಮುಂತಾದ ರೂಪಕಗಳು ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಅನುಭಾವದ ಅರ್ಥಲೋಕವನ್ನು ಅನಾವರಣಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸೋರುತಿಹುದು ಮನೆಯ ಮಾಳಿಗೆ | ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ
ಸೋರುತಿಹುದು ಮನೆಯ ಮಾಳಿಗೆ ||

ಸೋರುತಿಹುದು ಮನೆಯ ಮಾಳಿಗೆ
ದಾರು ಗಟ್ಟಿ ಮಾಳ್ವರಿಲ್ಲ
ಕಾಳಕತ್ತಲೆಯೊಳಗೆ ನಾನು
ಮೇಲಕೇರಿ ಹೋಗಲಾರೆ ||

ಮಾನವನ ದೇಹವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಳಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೀರ್ತನೆ 'ಮಾಡು ಸಿಕ್ಕದಲ್ಲಾ ಮಾಡಿನ ಗೂಡು ಸಿಕ್ಕದಲ್ಲಾ' ಎನ್ನುವುದೂ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ರಚನೆ.

ಯಾರಿಗೆ ಯಾರುಂಟು ಎರವಿನ ಸಂಸಾರ

ಈ ಸಂಸಾರದ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಮೋಹ ಇರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ನಿಜವಾದ ರುಚಿ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪುರಂದರದಾಸರು 'ಯಾರಿಗೆ ಯಾರುಂಟು ಎರವಿನ ಸಂಸಾರ' ಎಂದು ಹಾಡಿದರು!

ಮಂಚ ಬಾರದು ಮಡದಿ ಬಾರಳು
ಕಂಚುಕನ್ನಡಿ ಬಾರವು |
ಸಂಚಿತಾರ್ಥದ ದ್ರವ್ಯ ಬಾರದು
ಮುಂಚೆ ಮಾಡಿರೊ ಕರ್ಮವ ||

ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳು ರಾಗತಾಳಗಳ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಹೃದಯವನ್ನು ತಟ್ಟುತ್ತವೆ. 'ಆರು ಹಿತವರು ನಿನಗೆ ಈ ಮೂವರೊಳಗೆ? ನಾರಿಯೋ ಧಾರಿಣಿಯೋ ಬಲುಧನದ ಸಿರಿಯೋ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿ ಭೋಗಭಾಗ್ಯಗಳು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿಗಳೆಂಬ ಶರಣರ ರಚನೆಯೊಂದು ಆತ್ಮಸಂಬೋಧನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹೀಗೆ ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತದೆ:

ಕೋಗಿಲೆ ಚಿಲ್ಲ ಕೋಗಿಲೆ ಮುದ್ದು
ಕೋಗಿಲೆ ಜಾಣ ಕೋಗಿಲೆ ||

ಹಿಂದೆ ತಪದೊಳಿತ ನೊಂದಿರುತಿರಲೆಚ್ಚು
ಬೆಂದ ಕಾಮನ ಬಿಟ್ಟು ಕೋಗಿಲೆ

**ಒಂದು ಬೇಗದಿ ಬಾಲೇಂದುಧರನ ಕೂಡಿ
ಕುಂದದೆ ನೀ ಬಾಳು ಕೋಗಿಲೆ ||**

ಇಲ್ಲಿ ಕೋಗಿಲೆಯು ಆತ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಮನ್ಮಥ ನೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದ ಕೋಗಿಲೆಯನ್ನು ಶಿವನೊಂದಿಗೆ ಇರಲು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಭೋಗದ ನಶ್ವರತೆಯನ್ನು ಅರ್ಥವಿಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮವು ಭಗವಂತನನ್ನು ಚಿಂತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಯಕ್ಷಗಾನದ 'ವಾಲಿಸಂಹಾರ'ದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಎದೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ವಾಲಿಯು ತನ್ನ ತಪ್ಪಿನ ಅರಿವಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಆತ್ಮನಿವೇದನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರವನ್ನುವುದು ಒಂದು ಕನಸಿನಂತೆ ಎಂಬ ಮಾತು ಬರುತ್ತದೆ.

**ಕರುಣವಿದ್ದರೆ ಸಾಕು | ಪದಾಬ್ಜದ
ಕರುಣವಿದ್ದರೆ ಸಾಕು ||**

**ಭೂತಪಂಚಕ ದೇಹ ಏತಕಿಷ್ಕರ ಮೋಹ |
ಚೇತನಾತ್ಮಕ ನಿಮ್ಮ ನೀತಿ ಪದಾಬ್ಜದ ||**

**ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳೆಂಬುದೊಂದು ಸ್ವಪ್ನವಿಚಾರ |
ಎಂದೂ ನಿನ್ನ ಪದಾರವಿಂದ ಪೂಜಿಸುವಂಥ ||**

ಈ ಶರೀರವು ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರಣದ ಬಳಿಕ ಅದು ಆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ದೇಹಾಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬೋಧೆಯಲ್ಲಿದೆ. 'ಗದಾಪರ್ವ' ವೆಂಬ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ದಿನದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದ ಸಂಜಯನೊಂದಿಗೆ ಏಕಾಂಗಿಯಾದ ಕೌರವನು ಹೇಳುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಮಾತು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ.

ಆದೊಡಲೆ ಸಂಜಯನೆ ನೀಕೇ

ಳಾದಿ ಸುಕೃತವಿಶಾಲ ವನವದು

ಸೀದು ಪೋದರೆ ಜಯಸಿರಿಯು ಜಂಗುಳವ ಜಾರಿದರೆ |

ಆದರಿಸುವವರಾರು ವಿಧಿ ಬರೆ

ದಾದಿಯಕ್ಕರಕಿಂದು ಪ್ರತಿಕೂ

ಲಾದಿಯುಂಟೇ ಎಂದು ಕಂಬನಿದುಂಬುತುಸುರಿದನು ||

ಇದು ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೇ ಬಲವಾಗಿ ನಂಬಿ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಮೆರೆದು ಅಧಃಪತನಕ್ಕೆ ಜಾರಿದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಅಂತರಂಗ! 'ಪುಣ್ಯವು ಕ್ಷೀಣವಾದ ಬಳಿಕ, ಜಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಜಾರಿಹೋದ ಬಳಿಕ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಆದರಿಸುವವರಿಲ್ಲ! ಮನುಷ್ಯನ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯು ಬರೆದ ಬರೆಹಕ್ಕೆ ಯಾವುದೂ ಎದುರಿಲ್ಲ!' ಎಂಬ ನಿತ್ಯಸತ್ಯವನ್ನು ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯಗಳ ದೃಶ್ಯನಿರ್ಮಾಣದ ಮೂಲಕ ಜನಮಾನಸಕ್ಕೆ ಸಂವಹನ ಮಾಡುವುದು ಭಾರತೀಯ ಕಲಾಪ್ರೌಢಿಮೆ!

ತಾಯಿಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಜಗವನ್ನೆ ತೋರಿದ

ನಾವೆಲ್ಲ ನೋಡುವ ಭರತನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ದೃಶ್ಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಯಶೋದಾಮಾತೆ ಮಗುವೆಂದು ಆಡಿಸುತ್ತಾಳೆ! ಆ ಸಂಗೀತದ ರಾಗಾಲಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಪರವಶ ರಾಗಿಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ ಆ ಸುಂದರ ನೃತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೈ ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ಮುದ್ದುಮಗುವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬಾಯಿತೆರೆದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿದಾಗ ರೋಮಾಂಚಿತ ರಾಗುತ್ತೇವೆ. ಆ ಮೂಲಕ ನಾವು ಯೇಕಚ್ಚಿತ್ತರೆಂಬ ಭಾವನೆ ಮೊಳಕೆಯೊಡೆಯುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನು ಅಣುರೇಣು ತೃಣಕಾಷ್ಠ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂಬುದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಪೋಗದಿರೆಲೋ ರಂಗ' ಎಂಬ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಆಲಿಸುತ್ತಾ 'ದೊರಕದ ವಸ್ತುವು ದೊರಕಿತು ತಮಗೆ' ಎಂದು ಗೋಪಿಯರು ಸಂತೋಷತುಂದಿಲ ರಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವೂ ಆನಂದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಲೌಕಿಕಸಾಮಗ್ರಿಯಲ್ಲ , ಅದು ಉಪ ನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು!

ಅಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಂಗನ ಕಂಡಿರೆ?

ಬೊಮ್ಮಮೂರುತಿ ನಮ್ಮ ರಂಗನು ನಿಮ್ಮ ಕೇರಿಯೊಳಿಲ್ಲವೇ?

ಎಂಬ ಭರತನಾಟ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. ಬಾಲಕನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯಾವ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ? ಯಾವ ಕೇರಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ? ಅವನು ನಿಜವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಬೊಮ್ಮಮೂರುತಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲವೇ? ಹಾಗಿರುವಾಗ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಪದ್ಯಭಾವ!

ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಿರಿ? ರಂಗನ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಿರಿ?

ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ತಾನಿಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂಬ

ಬಲ್ಲ ಜಾಣಿರ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಿರಿ?

ರಂಗನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ 'ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಿರಿ?' ಎಂದು ಕೇಳುವುದೇ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿ

ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಅವನಿಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲ! ಆರ್ಥಾತ್ ಅವನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಇರುವವನು! ಆ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ಜಾಣರಾದ ನೀವು ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಿರಿ?’ ಎಂದು ಕೇಳುವಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನೆಯ ಮೊನ ಚಿದೆ. ಭಗವಂತನನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದಿರುವ ನೀವು ನಿಜ ವಾಗಿಯೂ ಮೂರ್ಖರು ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ಅಲ್ಲಿಯದು! ಇದು ನಮ್ಮನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಮಾತು. ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹೃದಯನು ತನ್ಮಯನಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸೌಂದರ್ಯ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ! ಒಮ್ಮೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಈ ಅರ್ಥಸೌಂದರ್ಯ ಆವರಿಸಿದರೆ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯದ ಅನಂತರವೂ ಅದು ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತದೆ!

ಅಡಿಯನಂಬರ ಮಾಡು

ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಳಸುವುದು ನಮ್ಮ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶ. ನಮ್ಮ ದೇಹ ದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಾಧಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಿನೀಶಕ್ತಿಯು ಹರಿದು ಸಹಸ್ರಾರಕ್ಕೆ ಏರಿದಾಗ ದಿವ್ಯಾನು ಭೂತಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಯೋಗವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕನಕ ದಾಸರು ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಡಿಯನಂಬರ ಮಾಡುವನಕ | ಅಗ್ನಿ

ಕಿಡಿಯೆದ್ದು ಮೇಲಣ ಕೊಡನುಕ್ಕದನಕ ||

ಒಡನರಡೊಂದಾಗದನಕ | ಅಲ್ಲಿ

ಒಡಗೂಡಿ ಅಂಗನೆ ನುಡಿಗೇಳದನಕ ||

ಮೂಲಾಧಾರವು ಚೇತನಗೊಂಡು ಕುಂಡಲಿನಿಯು ಮೇಲ್ಮುಖ ವಾಗಿ ಹರಿದು ಸಹಸ್ರಾರವನ್ನು ಸೇರಿದಾಗ ‘ಅಡಿಯು ಅಂಬರ ವಾಗುತ್ತದೆ’ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತದ ಕಲಶ ಉಕ್ಕಿಹರಿಯು ತ್ತದೆ! ಮುತ್ತುಸ್ವಾಮಿದೀಕ್ಷಿತರ ‘ಶ್ರೀ ಮೂಲಾಧಾರಚಕ್ರ ವಿನಾ ಯಕ’ ಯೌಗಿಕಭಾಷೆಯ ಶಿವ-ಶಕ್ತಿ ಸಂಯೋಗದ ಸಂಕೇತ. ‘ವಿಕಟ ಶತ್ಸಹ ಶ್ವಾಸಾಧಿಕಾರ’ ಎನ್ನುವುದು ಅಜಪಾಜಪದ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮವಿಚಾರ. ಕನಕದಾಸರು ಹೇಳುವ ‘ಓಹೋ ಎನ್ನ ಜೀವ ಮೈಯೆಲ್ಲ ನವಗಾಯ’ ಎನ್ನುವುದು ದೇಹದ ನವರಂಧ್ರ ಗಳ ಕುರಿತಾದ ರೂಪಕ. ‘ನನ್ನವ್ವ ಕಲ್ಲ ಬಿಡೆ - ಈ ಧೋತರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಗೆಯಬೇಕು’ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯನಿಯಂ ತ್ರಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿದೆ.

ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು

ಅಳ್ಳಾಚಾರಿ ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಅಡಿಹೋಯಿತು |

ಹಳ್ಳಹರಿದು ಹೋಗುವಾಗ ಗುಳ್ಳೆ ಬಂದು ಒಡೆಯುವಂತೆ

ಉಳ್ಳೆ ಪೊರೆಯಂತೆ ಕಾಣೊ ಸಂಸಾರದಾಟವು ||

ಜನಪದರ ಗೊಂಬೆಯಾಟದೊಂದಿಗೆ ಸಂಸಾರಜೀವನವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದ ಸುಂದರಚಿತ್ರವಿದು. ಸೂತ್ರಧಾರಿಯ ನಿಯಂತ್ರಣ ದಲ್ಲಿರುವವರೆಗೆ ಗೊಂಬೆಗಳು ಆಭರಣವನ್ನು ತೊಟ್ಟು ರಂಗದಲ್ಲಿ

ಕುಣಿಯುತ್ತವೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಮೂಲೆಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ! ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಜೀವನವೂ ಅಂತಹ ಒಂದು ಗೊಂಬೆಯಾಟ. ಯಕ್ಷಗಾನ ತಾಳ ಮದ್ದಳೆಯಲ್ಲಿ ರಾವಣನು ‘ಎಸೆವ ಓಲಗವ ಬೇಳ್ಗೊಂಡನು’ ಎಂಬ ಹಾಡಿನ ಸಾಲಿಗೆ, ‘ಇದು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ ಆಸ್ಥಾನದ ವೈಭವ, ಎಂದೆಂದೂ ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ. ನಾನು ಆದಷ್ಟು ಬೇಗ ಸೇರ ಬೇಕಾದುದು ವೈಕುಂಠ ಪದವಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎಸೆಯುವ ಓಲಗ ಧ್ವನಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಅಲ್ಲಿದೆ ನಮ್ಮ ಮನೆ, ಇಲ್ಲಿರುವುದು ಸುಮ್ಮನೆ’ ಎಂಬ ವೈರಾಗ್ಯಭಾವ. ನಮ್ಮ ಸಂಗೀತ, ನಾಟಕ, ಯಕ್ಷಗಾನ, ಭರತನಾಟ್ಯಾದಿ ಕಲೆಗಳು ಯಾವುದೇ ಕಥನವನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಅಧ್ಯಾ ತ್ಮದ ಮಿಂಚು ಮಿನುಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಸಂವಹನಮಾಡುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಕಲಾವಿದರದು ಎನ್ನುವುದು ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿ. ಸಂಗೀತದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಾವು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವ ಒಂದು ಗೀತದ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡರೆ ಕಲಾಮೀಮಾಂಸೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯಹೇಳುವ ಈ ಪಲ್ಲವಿಯ ಅಂತರಾರ್ಥ ಸಮಸ್ತ ಕಲಾಕಾರರಿಗೆ ದಾರಿದೀಪ ವಿದ್ದಂತೆ! ಭಾರತೀಯ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಅನುಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಇದು ದಿಕ್ಕೊಚ್ಚಿ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಕೆರೆಯ ನೀರನು ಕರೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಿ

ವರವ ಪಡೆದವರಂತೆ ಕಾಣೆರೊ |

ಹರಿಯ ಕರುಣದೊಳಾದ ಭಾಗ್ಯವ

ಹರಿಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ ಬದುಕಿರೊ ||

✱

ಹವೇಲಿ ಸಂಗೀತ

ಇದು ಹಿಂದೂಸ್ತಾನೀ ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಲಘು ಸಂಗೀತ ಎಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಗೀತ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ‘ಹವೇಲಿ’ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿರುತ್ತಿದ್ದ ಭವ್ಯ ವಾಸ್ತುವೈಭವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಮಂದಿರಗಳು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗುಜ ರಾತ್, ರಾಜಸ್ಥಾನಗಳ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹವೇಲಿಗಳಿರು ತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ರಮೇಣ ಇವು ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರೀ ವರ್ಗಗಳ ನಿವಾಸ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಪರಿಗಣಿತವಾಯಿತು. ಹವೇಲಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಗೀತ ಸೇವೆಯೇ ‘ಹವೇಲಿ’ ಸಂಗೀತ. ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವೈಷ್ಣವರು ಈ ಬಗೆಯ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಧೃಪದ್ ಶೈಲಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಗೀತದಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡ ಈ ಪದ್ಧತಿ, ಮೊಗಲರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಕಟ್ಟು ಪಾಡುಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಹವೇಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿಯತವಾಗಿ ಪೂಜಾಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ, ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭ ಗಳಲ್ಲೂ ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈಚೆಗೆ ಇದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕುಗ್ಗಿದೆ.